

la ještě větší studijní úmrtnost a na fakultu byl vyvíjen tlak na snižování zkušebních požadavků. Šedesátá léta jsou pak hodnocena právem jako období stabilizace fakulty, růstu její váhy ve vědeckém i politickém životě Slovenska a celého státu.

Vietorův důkladný přehled vývoje fakulty zůstane jednou ze základních prací o dějinách právnického studia v Československu. Ve vykreslení vývoje v letech padesátých má pak hodnotu průkopnické práce.

Havránek

Hajdu Tibor, *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom (Meštiacko-demokratická revolúcia v Maďarsku)*, Budapešť 1968, 472 str.; *A Magyarországi Tanácköztársaság (Maďarská republika rád)*, Budapešť 1969, 462 str.

K 50. výročiu revolučných udalostí r. 1918/1919 napísal popredný maďarský historik Hajdu Tibor dve pozoruhodné monografie, ktoré sú veľmi zaujímavé aj pre našich historikov, pretože vo veľkom počte dôležitých otázok približuje sa k pohľadom a stanoviskám československej historiografie.

Monografia o buržoáznej demokratickej revolúcii v Maďarsku je vlastne prvá maďarská syntetická práca na vysokej vedeckej úrovni. Hajdu T. spracoval v dlhoročnom výskume všetky významnejšie dobové pramene; na prvom mieste veľké množstvo nevydaného archívneho materiálu v maďarských a niektorých zahraničných archívoch, bohatú memoárovú literatúru, staršie i novšie dielčie štúdie. Spracoval všetky zachované centrálné dokumenty Ministerskej rady, Ministerstva národnej obrany a miestnych orgánov správy, zbierku zákonov a nariadení, ako i dennú tlač z hlavného mesta a vidieckych miest. Zohľadnil aj staršiu a novú zahraničnú literatúru. Heuristický základ monografie je teda vzorný.

Prácu rozdelil do deviatich kapitol. V úvodnej časti "Pred revolúciou" opiera sa o práce Hanáka, Berenda, Ránkiho, Gratza, F. Fischera, A. D. Lova, J. Krížka a o vlastné staršie štúdie. Vychádza zo skutočnosti, že Rakúsko-uhorská monarchia bola jediným štátom v Európe, kde hlavná hnacia sila moderných dejín: národné povedomie a cítenie boli v prvom rade centrifugálnou silou. Jednoznačne konštatuje, že jednota monarchie sa zaisťovala len násilím, že dynastická idea stála nad nacionálnou zásadou; že maďarské meštiactvo a džentríci podporovali habsburskú vládu len potiaľ, pokiaľ zabezpečovala utláčanie národností vlastnou vojenskou silou. Keď dlhotrvajúca vojna zničila starý štátny stroj monarchie, keď v zúfalej situácii ostali vládne len zúfalé

prostriedky, revolúcia sa zakotvila v mysliach ľudu a rok 1917 stal sa rokom nádeje. Pokiaľ ide o národnosti, uznáva autor, že agonizujúce panské Maďarsko na hospodárskom a sociálnom poli nemalo ani čo ponúknuť národnostiam ako náhradu za národnú nezávislosť. Uznáva, že už v lete r. 1918 nemohla byť ani reč o kompromise. Národnostné buržoázie nemali už žiadne spoločné záujmy s Maďarmi. Napriek tomu v programe Károlyiho strany figuruje požiadavka územnej integrity Maďarska.

Druhá časť - "Revolúcia mieru" - obsahuje skrátenú obmenu staršej štúdie autora, v ktorej fixuje vývojové etapy revolúcie. Krátkozrakosť maďarských politikov charakterizuje tým, že Weckerle ešte 22. októbra 1918 vyhlasuje, že preňho Československo neexistuje a že národnosti sa nechcú odtrhnúť od Maďarska. Zakladatelia Maďarskej národnej rady dobre vedeli, že starý maďarský režim je mŕtvý, pretože Wilson v nóte z 23. októbra 1918 jasne prehlásil, že o mieri nevyjednáva s vojnovými zločincami, s reprezentantmi starého režimu, ale proklamácia Národnej rady napriek tomu priznáva samourčovacie práva národov len v rámci územnej integrity krajiny.

V tretej časti - "Ľudová republika a ľud" - vychádza autor zo skutočnosti, že v okamžiku, keď sa maďarský štátny aparát zrútil, hlavná činnosť maďarskej meštiackej demokracie spočívala v ochrane meštiackych pozícií proti ľudu, v ochrane štátnych hraníc proti záujmom oslobodených národností. K národnostnej otázke po revolúcii poznamenáva autor, že so spracovaním tejto matérie mal ťažkosti, pretože sa ňou maďarská historiografia v posledných desaťročiach nezaoberala; v susedných krajinách sa venuje síce tejto otázke väčšia pozornosť, ale syntetické práce ani tam ešte nevyšli. Chce sa vyhnúť polemike a opiera sa len o dobové pramene. Aj pri takomto obmedzovaní aspektov prichádza k záveru, že vláda Károlyiho mala uznať právo národov na odtrhnutie sa a mala súčasne navrhnúť "z národného hľadiska výhodné hranice". Maďarské stanovisko bolo však absurdné, keď "pre porazenú krajinu požadovalo také územie, obyvateľstvo ktorého v prevažnej väčšine chcelo sa pripojiť k víťazom". Aj pokiaľ ide o interpretáciu Belehradskej dohody o prímerie, správne konštatuje autor, že maďarská vláda sa síce považovala za kompetentnú spravovať celú krajinu do podpisu mierovej zmluvy, ale Dohoda uznala maďarskú vládu len za reprezentantku maďarského národa a len otázka ohraničenia k ČSR patriaceho Slovenska bola otvorená, a preto územie Slovenska obsadzovalo československé spojenecké vojsko ako svoje vlastné územie.

Podobne aj v ďalšej kapitole - "Zahraničná politika vlády a národnostná politika" - ktorú autor koncipoval na podklade vlastného archívneho prieskumu v maďarských, rakúskych a rumunských archívoch, ale napriek tomu nepovažuje ju za výsledok len vlastného výskumu (používa

práce L. Nagyovej, Š. Gáborovej a Kovágoa), je autor toho názoru, že Károlyi prevzal stratenú vec, keď sa podujal na ochranu starých hraníc Maďarska. Autor kritizuje aj národnostnú politiku nasledujúcej vlády Berinkeyho, najmä "ľudový zákon o samospráve Slovenska" z 12.3.1919, ktorý označuje ako provokáciu československej vlády. Kritizuje aj plány maďarského Ministerstva vojny na obsadenie Bratislavy; plány, ktoré vláda síce neprijala, ale len preto, aby nestratila nádeje na získanie priazne Dohody. Nedala sa proste robiť správna politika v krajine, ktorá si neuvedomila, akú ťažkú porážku utrpela vo vojne.

Piata kapitola obsahuje rozbor procesu vzniku Komunistickej strany Maďarska. Aj tu má autor správne postrehy. Považuje názory maďarských komunistov na bezprostredný príchod svetovej revolúcie za neopodstatnený optimizmus, za podstatný omyl komunistickej stratégie rokov 1917 - 1921, za prameň mnohých omylov a chýb. Ale nemenej sa sklámali aj tí, ktorí verili v trvanlivosť imperialistického mieru, v tisícročných hraniciach, vo víťazstvo ľudského rozumu a pod.

Šiesta kapitola sa zaoberá porážkou meštiackej demokracie, ktorá v Maďarsku nemala potrebnú spoločenskú bázu. Siedma kapitola sa zaoberá otázkou - "Triedny mier alebo triedny boj?" - ohľadne pomeru sociálnej demokracie a komunistov. Autor vidí veľmi objektívne. Komplikovanosť situácie, menovite skutočnosť, že víťazstvo marxizmu koncom minulého storočia neznamenal ešte monopolné postavenie Marxových názorov. Však "aj Lenin čerpal z nových prameňov, keď obnovoval marxizmus". Sociálna demokracia keď sa pridržiovala vlastných veľmi silných pozícií "bola prinútená pokusiť sa vyobcovať komunistov z robotníckeho hnutia".

Ôsma kapitola obsahuje vlastné výskumné výsledky autora načrtnuté už v jeho starších štúdiách. Má nadpis - "Cesta proletárskej revolúcie". I v tejto kapitole skúma náhle zmenené názory Károlyiho na národnostnú otázku. Rozoberá jeho prejav 2.3.1919, v ktorom vystupoval veľmi agresívne a prehlásil, že "v krajnej núdzi oslobodíme túto krajinu so zbraňou v ruke". Nevedno - hovorí autor, že akou armádou chcel Károlyi "oslobodzovať územie obývané národmi, ktoré nechceli žiť v Maďarsku, ale faktom je, že takýto úmysel mal". K tomu treba pripočítať aj zosilňujúci nacionálny boľševizmus, resp. nacionálny sociáldemokratizmus, najmä v radoch dôstojníckeho zboru, ktorý v boľševickej revolúcii videl len ochrancu jednoty ruskej ríše. Takisto aj najnovšie plány maďarskej vlády, ktorá pomocou sociálnej demokracie pripravovala novšiu vojnu proti ČSR (Csáky 26.2.1919 ponúka vojenskú zmluvu rakúskej vláde proti ČSR). Nedošlo k tomu, pretože meštiacka vláda sa rozhodla odstúpiť ešte pred doručením Vyxovej nóty, ktorá len urýchlila toto rozhodnutie. Takto došlo k dohode sociálnej demokracie a komunis-

to v a k prevzatiu moci. Podľa názoru autora teda aj bez Vyxovej nóty bolo by došlo k zriadeniu socialistickej vlády. Jej zostava závisela od momentálnej situácie. Faktom je, že 20. marca dostalo sa Maďarsko na prah revolúcie. Ultimátom Vyxa determinovalo len spôsob uskutočnenia revolúcie, nie jej skutočnosť. Táto téza je diskutabilná, argumenty autora sú však presvedčivé.

Posledná, deviata kapitola zaoberá sa s hospodárskou politikou maďarskej meštiackej demokracie. Kniha je zakončená podrobnou informáciou o použitých prameňoch a menným registrom.

Z veľkého bohatstva skutkov, argumentov, záverov som vyzdvihol len ukážky týkajúce sa národnostnej problematiky, aby som ilustroval to, čo som v úvode povedal, že monografia T. Hajdu je pozoruhodným dielom maďarskej historiografie.

To isté platí o druhej recenzovanej knihe, ktorá obsahuje komplexné dejiny Maďarskej republiky rád.

Zdôvodňujúc potrebu napísať syntetické dielo z tejto oblasti píše autor, že nie náhodou sa v uplynulom polstoročí neobjavili v Maďarsku ozaj vedecké podrobnejšie monografie o dejinách republiky rád. Počas kontrarevolučného režimu Horthyho vyšli pochopiteľne len propagandistické štúdie. Po oslobodení Maďarska objavili sa menšie štúdie, ktoré - oproti buržoáznemu tvrdeniu o sovietskej moci maďarskej mentalite cudzej - snažili sa dokázať opak toho. Historiografia v Maďarsku postavila síce republiku rád do centra pozornosti, avšak politické pomery neboli priaznivé pre pravdivú a podrobnú historickú analýzu, pretože fundamentálne témy predpokladali zjednotený a politicky autoritizovaný postoj najvyšších miest. Z týchto príčin ani popularizačná práca nevyšla do r. 1965. Prvé vedecké práce o Maďarskej republike rád sa písali v ČSR a populárne práce vyšli v ZSSR. Až viacmenej populárna práca Liptaiho r. 1965 prelomila hrádzu. Vychádzali však zbierky dokumentov, väčšie - menšie štúdie, učebnice a pod. Vzhľadom na tieto skutočnosti je recenzovaná monografia vlastne priekopníckou prácou i keď autor príliš skromne považuje ju len za prvý pokus.

Aj táto kniha sa delí na deväť kapitol. V prvej - "Vyhlásenie republiky rád" - opiera sa o vyššie spomenutú monografiu; teda pokračuje vo výklade pri nutnom opakovaní niektorých podrobností. Autor si v úvode kladie otázku: "Odkiaľ prišla táto revolúcia, náhoda, alebo osud ju priniesol? Prečo a kam? Odpoveď prenecháme nezadržiteľným krokom histórie. Ako? Na túto otázku hľadáme odpoveď." Poctivo hľadá, dôkladne zdôvodňuje a vedecky fundovane formuluje autor svoju odpoveď. Vychádza z toho, že "len náboženstvo 19. st.", evolucionizmus - a sociálna demokracia, plod 19. st., verili v nutnosť zachovať vývojové poradie. Dvadsiate storočie dokázalo, že "keď sa buržoázia z bársakých príčin ne-

pohne, môže proletariát začať a viesť revolúciu, ktorá - ak je úspešná, môže prerastať v revolúciu socialistickú". Táto konštatácia ako väčšina zovšeobecnení nemá absolútnu platnosť; v prvej svetovej vojne o porazených štátoch, pravda, platila.

V procese maďarskej revolúcie znamenalo založenie KSM rozhodujúci obrat. Komunisti, pravda, "nerobili" revolúciu, pretože vykonšpirovať nemožno veľké revolúcie. Tvorili magnet, ktorý priťahoval prívržencov revolúcie. Béla Kún medzi podmienkami zjednotenia revolučných cieľov uviedol: skončiť s politikou územnej integrity; uplatniť teda požiadavku, ktorá bola v rozpore s postojom meštiackych a pravicových socialistických politikov, v rozpore s plánom vytvoriť síce socialistickú vládu, ale nepripustiť diktatúru proletariátu, vyvlastniť výrobné prostriedky. A predsa sa revolúcia uskutočnila, pretože nevznikla pomocou konšpirácie, ale z vôle proletariátu. Autor uvádza v tomto smere nové presvedčivé dôkazy. Druhá kapitola má nadpis - "Maďarská revolúcia - svetová revolúcia". Autor uznáva, že pri vzniku proletárskej moci hrala národná otázka veľkú úlohu, ale revolúcia "je viac ako národná vec". Nutnosť revolúcie vyvierala podľa názoru autora z vnútorného vývoje maďarskej spoločnosti: "Prišla z národnej minulosti a položila základy budúcnosti národa." Význam a problematika revolúcie má sa skúmať paralelne v dvoch dimenziách: na hladine národného vývoja a na hladine medzinárodnej revolúcie r. 1917-1921. Treba priznať autorovi, že si uvedomuje veľké ťažkosti spojené s takýmto spôsobom určenia historického miesta maďarskej revolúcie. Je ale prvým medzi maďarskými historikmi, ktorý uznáva, že pre Maďarskú republiku rád stať sa súčasťou Medzinárodnej federácie rád bolo nielen zásadnou a vojenskou nutnosťou, ale aj národnou nutnosťou. Vychádzajúc z toho, že Maďarsko nemalo vlastne žiadne hranice a záchrana starých hraníc bola nemožnosťou: "Zmyslom, cieľom a nádejou Maďarskej republiky rád bola medzinárodná sovietska republika a jeho oporou solidarita svetového proletariátu" - s touto formuláciou možno súhlasiť. Cieľ socialistickej revolúcie, ktorá chcela odstrániť všetky hranice, plne vyhovoval aj maďarským nacionálnym cieľom; "internacionálne záujmy proletárskej revolúcie takto sa stretli s nacionálnymi záujmami, takže sa revolucionári nedostali do príťažlivosti nacionalizmu" - zhrňuje autor. K tomu len toľko, že napokon nie každý z maďarských revolucionárov bol v tomto smere imúnny.

Z tohto hľadiska je pochopiteľné, že maďarskí revolucionári nielen dúfali, že robotníctvo v okolitých štátoch bude ich nasledovať, ale chceli aj vplývať na nich. Komunistická strana Maďarska sa proste považovala za stredoeurópske centrum Kominterny a urobila všetko v záujme zakladania československej, rumunskej a juhoslovenskej KS. V Bu-

dapešti vzniklo 15 sekcií, ktoré sa zjednotili v Medzinárodnej socialistickej federácii. Autor odsudzuje simplifikáciu podceňovania ťažkostí, uprednostnenie zjednodušených riešení aj v oblasti národnostnej problematiky prejavujúcich sa v chybných teoretických názoroch komunistov a korene efektívnych ťažkostí vidí správne v protichodnom vzťahu triedneho boja a národnostnej otázky.

Poukázal som podrobnejšie na niektoré myšlienky autora, aby som ilustroval jeho naprosto správny a objektívny vedecký prístup k riešeniu chýlostivých z maďarskej strany doteraz zamlčaných otázok.

Autor produkuje dôkazy aj ohľadne príprav vojenskej intervencie. Sú zaujímavé aj pre našich historikov, najmä pre tých, ktorí v poslednom čase zapochybovali o tom, či československá vláda sa ozaj zúčastnila na kontrarevolučnej ofenzíve.

Tretia kapitola sa zaoberá "pokojnými dňami proletárskej revolúcie" do 15. apríla 1919. Autor analyzuje v tejto kapitole základy diktatúry a konštatuje, že kým učenie o proletárskej diktatúre sa osvedčilo v reláciách priemyselne vyvinutých krajín, systém rád nestal sa neodmysliteľnou súčasťou socializmu; však i v ZSSR je systém rád kombinovaný parlamentárno-centralistickou formou štátu.

V štvrtej až šiestej kapitole zaoberá sa autor so začiatkom intervencie, s májovou krízou, organizáciou národnej obrany a so "severným vojenským ťažením". Vojenská história maďarskej sovietskej moci je najviac spracovanou časťou dejín Maďarskej republiky rád. Autor sa mohol preto sústreďiť na problematiku Červenej armády, na rumunskú ofenzívu, na prípravu protiútoky a na jeho priebeh. Aj v tejto časti autor neobchádza žiadnu horúcu otázku. Konštatuje, že maďarských dôstojníkov viazalo k republike rád len ich nacionálne cítenie. Nie je preto náhoda, že kým vláda na čele s Kúnom sa vzdala uzemnej integrity, ľudový komisariát vojny v rozkaze z 24. marca 1919 oznamuje brigádnym veliteľom, že "Maďarská republika rád ozbrojenou mocou rozšíri vládu proletariátu na celé územie krajiny" a posilňuje armádu tak, aby bola súca pre útočné operácie. V tom čase pripravili dôstojníci aj nové plány pre útok na Slovensko v smere Ipeľ - Nitra.

Naproti tomu koncom mája rozhodlo sa vrchné velenie ČA prelomiť ľavé krídlo československo-rumunského vojska, poraziť československé sily a potom sa obrátiť na východ proti rumunskej armáde. Z toho vyplýva, že ČA nemala v úmysle pokračovať v obsadení slovenského územia, ale považovala "oslobodenie" Zakarpatskej Ulrajiny a najmä ľavého brehu rieky Tisy za atraktívnejší výsledok, tým viac, že spojenie sa so sovietskou armádou stalo sa v týchto dňoch ireálne. Pri zahájení protiútoky smerom na Košice hrala veľkú rolu aj správa získaná z Paríža, že Dohoda predbežne nesúhlasila s tým, aby rumunská armáda prekročila

rieku Tisu a aby ďalej postupovala na západ, takže z tohto smeru nehrozil ďalší útok.

Nie menej zaujímavé sú vývody autora ohľadne ďalšieho priebehu protiútokú a najmä rozbor diplomatického vyjednávania, ktoré sa skončilo vyprázdnením slovenského územia.

Siedma kapitola sa zaoberá straníckym zjazdom, zjazdom rád a vojenským ústupom a rozoberá zaujímavé otázky - ako napríklad - otázku postavenia strany v proletárskej diktatúre, narastanie kontrarevolučných akcií a pod. Aj v tejto časti sa vracia autor k teoretickým problémom národnostnej otázky a skúma príčiny extrémne ľavého stanoviska maďarských komunistov; najmä korene názoru, že po rýchlom víťazstve svetovej revolúcie automaticky zanikajú národné protiklady a štátne hranice, že samotný vznik proletárskej moci vyrieši všetky problémy roľníctva, remeselníkov, cirkvi atď. Veľmi zaujímavý je odraz týchto názorov, v praktickej, dennej politike maďarskej proletárskej vlády aj v čase vyhlásenia Slovenskej republiky rád a v nasledujúcich dňoch. Autor prináša i tu bohatý, nový a spresnený faktografický materiál, i nové originálne hodnotiace závery.

Posledné dve kapitoly obsahujú poslednú ofenzívu proti Rumunom a zánik Maďarskej republiky rád a napokon náčrt hospodárskej politiky Maďarskej republiky rád. Autor prichádza k záveru, že zánik proletárskej moci nezapríčinili vnútorné chyby a slabiny, ktoré nezamlčuje, ale ktoré podľa jeho mienky sa za priaznivejších okolností mohli zvládnuť. Porážku zapríčinila intervencia imperialistických štátov. Otázka je však, aké priaznivejšie okolnosti mohli vzniknúť v realite r. 1919?

Aj táto práca obsahuje podrobný rozbor použitých prameňov a menný register.

Keď k tomu pridám, že práca je vzorná aj po stránke štylistickej a literárnej, že autorovi sa podarilo popri suchých historických faktoch a rozboroch priblížiť čitateľovi aj ovzdušie revolučných týždňov, spoločenskú klímu, v ktorej sa odohrali dramatické udalosti a že dosiahol to v nie malej miere vhodným umiestnením úryvkov zo súdobej básnickej tvorby maďarskej literatúry, tak som len veľmi zbežne a v skratke referoval o cenných dielach, ktoré dlhý čas poslúžia každému, kto sa zaujíma o dejiny revolučných rokov 1918-1919 v Maďarsku.

Viator